

approaches that should ensure the formation of a new paradigm defines the main features of its content. The most important is that a new paradigm of economic theory is based on the "knowledge economy" intellectualization of total production and consolidation of intellectual property.

Keywords: *the subject of economic theory, the paradigm of economic theory, neoclassical economics paradigm, postneoklasyczna paradigm of economic theory, the knowledge economy, intellectual property.*

УДК 330.1; 339.9

Кудінова А. В.
*Державний вищий навчальний заклад
"Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана"*

ГЛОБАЛЬНА ПОЛІТИЧНА ЕКОНОМІЯ: ПРЕДМЕТ, ЗАВДАННЯ, МЕТОДОЛОГІЯ

Стаття присвячена проблемі формування сучасного напрямку політичної економії, а саме глобальній політекономії, визначенню її змісту, предмету, ключових завдань як суспільствознавчої науки, а також основних принципів методології глобальної політичної економії.

Ключові слова: *інтернаціоналізація, глобальна політична економія, глобалізація.*

Проблема нерівномірного, стрибкоподібного, асиметричного економічного розвитку набула останнім часом особливої актуальності. Якщо країни, що розвиваються, демонструють бурхливий розвиток, то у слаборозвинутих країнах, навпаки, спостерігається від'ємна динаміка виробництва та споживання, поступова вичерпаність транснаціональними корпораціями природних, людських та інших ресурсів цих країн. Якісне дослідження та аналіз подібних диспропорцій можливі лише за допомогою методології та інструментарію політичної економії, що дозволяють визначити стратегію соціально-економічного та соціокультурного розвитку, виявити потенціал, рушійні сили того способу виробництва, що формується, розкрити обмеження та перспективи одних економічних форм у порівнянні з іншими, "зафіксувати" нову основу суспільно-економічного устрою як органічну складову певного технологічного способу виробництва.

Природно, що класична політична економія розглядала історичні перспективи ринкової економіки на основі закономірностей та тенденцій індустріальної епохи (провідна роль матеріального виробництва, домінування фізичної праці, компенсація особистої незалежності найманого працівника його економічною залежністю від підприємців та капіталу взагалі).

Проте процеси інтернаціоналізації, глобалізація світового господарства на ринкових засадах та інформаційних принципах, трансформація соціально-економічних відносин (зміна форми та змісту класової структури суспільства, модифікація фундаментальних основ ринкової економіки, звуження капіталістичної периферії, потоки приватного капіталу тощо), глобальна фінансово-економічна криза, зростання ролі інтелектуальної власності (економічна реалізація якої суттєво відрізняється від реалізації власності на матеріальні та фінансові фактори), доводять необхідність

відображення політичною економією нових реалій, пошуку нових теоретичних підходів та методології, здатних адекватно висвітлити процеси, що відбуваються, та запропонувати ефективний інструментарій впливу на них.

Реальна господарська практика, трансформація та потрясіння світової економіки сприяли своєрідному ренесансу політичної економії, що підтверджується багаточисельними працями як вітчизняних, так і зарубіжних вчених (А. Гальчинський, Г. Гловелі, А. Гриценко, Ю. Зайцева, А. Пороховський [1; 2; 3; 4; 5]). З іншого боку, і проблемі формування та розвитку національних економік в умовах глобальних змін сьогодні присвячується багато наукових робіт та публікацій (В. Інозцев, Д. Лук'яненко, А. Поручник, Тоффлер, Ф. Фукуяма, А. Чухно [6; 7; 8; 9]). Проте вивчення специфіки становлення системи соціально-економічних відносин в нових умовах знаходиться, на наш погляд, скоріше, ще на стадії свого становлення: по-перше, деякі автори, досліджуючи проблеми суспільного розвитку, ототожнюють поняття міжнародної та глобальної політичної економії [10], інші, фокусуючи увагу переважно на процесах інтернаціоналізації, зазначають, що глобальна політична економія є "новою формою" міжнародної політичної економії [11]. По-друге, досить "розмитим" залишається предмет глобальної політичної економії, оскільки автори наукових робіт трактують його досить широко: і еволюція, динаміка та структура соціально-економічних відносин в глобальному контексті [12], і основи, специфіка та перспективи інформаційної економіки [13], і особливості функціонування фінансового сектору в умовах глобальних перетворень [14]. Тому вважаємо за потрібне уточнити предмет та завдання глобальної політичної економії, визначити основні засади її методології.

Протягом останніх 30-40 років вивчення та розуміння природи інтернаціоналізації, її наслідків та перспектив є ключовим в наукових дослідженнях економістів, оскільки інтернаціоналізація, як процес розширення та поглиблення світогосподарських зв'язків, обумовила підвищення міжнародної мобільності факторів і результатів виробництва; випереджувальне зростання темпів зовнішньої торгівлі та інвестицій відносно темпів збільшення виробництва та його ефективності; зростання експортної, імпоротної та зовнішньоторговельної квот на рівні національних економік. Вихід безпосередньо виробничого процесу за національні межі визначив динамізацію всіх факторів міжнародної економічної діяльності та залучення у процеси інтернаціоналізації всіх сфер суспільного відтворення.

З середини ХХ століття інтернаціоналізація виробництва набуває комплексного характеру, охоплюючи всі підсистеми господарства, розповсюджуючись майже на всі країни світу, всі галузі виробничої та невиробничої сфер. В цілому, інтернаціоналізація продуктивних сил та виробничих відносин стає основою економічної глобалізації, в результаті чого посилюється процес діалектичної взаємодії всіх елементів як національних, так і глобальної економічних систем. Глобальні трансформації сьогодні охоплюють і пов'язані з різними сторонами суспільного життя: виробництвом, політикою, екологією, соціальними змінами.

Зокрема транснаціональна кооперація, вільний рух капіталів, посилення світового впливу ТНК, невидана рухливість світового ринку праці, особлива роль науки, науково-технічного та технологічного прогресу, а також нові форми взаємодії та взаємовпливу держав, збільшення свободи переміщення громадян, виникнення

міждержавних світових громадських організацій тощо, змушує розробляти стратегію національного розвитку з врахуванням глобальних орієнтирів та глобальної конкурентоспроможності (оскільки до внутрішніх додалися ще необмежені в діях потужні зовнішні конкуренти).

Щодо соціальних процесів, то їх початкова стадія майже завжди має локальний характер, але поступово, через об'єднання людей в єдину глобальну мережу спілкування, розширення культурного світогляду, зростання толерантності, набуття більшої економічної, політичної, духовної свободи, прийняття спільних стандартів у життєвому стилі (світова мода, тенденції у споживанні тощо), набувають загальносвітового змісту. Причому процеси, що відбуваються, достатньо суперечливі. З одного боку, явно простежуються уніфікаційні та нівелюючі тенденції, з іншого, процеси глобальної індивідуалізації, дестабілізації соціальних зв'язків та глобальне відродження релігії, що є процесом, протилежним уніфікації.

І вирішити завдання координації такої складної, багатофункціональної системи може лише сучасна політична економія, тому що, по-перше, саме політична економія аналізує як загальні передумови, властивості та фактори розвитку визначають риси соціально-економічної системи, а держава-домінант світового господарства встановлює напрямок руху інших національних економік, і яким чином розмаїття економічних систем різних країн формує об'єктивну властивість світової економіки – її єдність.

По-друге, економікс, мікро-, макро-, міжнародна економіка, тобто група функціональних наук, покликані розв'язувати локальні питання функціонування господарств в умовах стабільної, збалансованої економіки, тому щодо прогнозування політико-економічних перспектив світового господарства в умовах надзвичайної мінливості глобального економічного середовища, мейнстрим демонструє свою теоретичну неспроможність [3, с. 15].

По-третє, фундаментальність політичної економії обумовлена її можливостями визначати стратегію та динаміку економічного, соціокультурного розвитку, фіксувати основу суспільно-економічного устрою як органічної складової певного технологічного способу виробництва. Політична економія досліджує систему капіталістичних відносин, закономірності еволюції та протиріч капіталізму, суперечливу взаємодію відносин між класами та верствами в процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання. Методологія та інструментарій політичної економії дозволяють охарактеризувати нелінійний, диспропорційний, стрибкоподібний сучасний економічний розвиток.

Отже, теоретичне відтворення реального господарського життя залишається місією політичної економії, що дозволить, “озброїти людей не готовими відповідями, а способами мислення, розуміння економіки і теоретичними засобами вирішення практичних завдань” [15, с. 44].

Поява нових явищ та тенденцій, відмирання окремих рис минулого не заперечує існування, хоча і в модифікованій формі, процесів, що характеризують основи ринкової економіки: власності, конкуренції, ринку, приватних та суспільних інтересів, держави. Відповідно, розширення, кількісна та якісна зміна об'єкту дослідження політичної економії не означає зміни предмету – адаптація механізму функціонування економіки до нових умов, вивчення оновленої субординації інтересів робітників,

підприємців, нації, держави, визначення ролі останньої як виразника суспільних інтересів тощо.

Розвиток та ускладнення суспільного поділу праці, координації та механізму взаємодії різних сфер економіки, зростання кількості галузей національного господарства, підвищення значимості сфери послуг, набуття інформацією нового значення, визнання освіти, науки, рівня кваліфікації робітників визначальним фактором суспільного прогресу, формують завдання політичної економії – виявити принципи забезпечення стабільності національної економіки, її здатності відповідати на виклики сучасного розвитку, спроможності захистити своїх громадян та забезпечити добробут та процвітання. Політична економія є теорією суспільного розвитку, і в класичному вигляді є теорією суспільного відтворення як багатомірного процесу, що теоретично відображає господарські результати практичної діяльності.

Якщо класична політекономія ґрунтується на формаційному підході – всезагальним критерієм дослідження та періодизації різних суспільних способів виробництва вважаються типи власності на засоби виробництва, то в сучасній економічній науці більш актуальним є цивілізаційний підхід – концепція періодизації історії, що передбачає історичний кругообіг різних типів суспільства та історичних епох через декілька стадій від зародження до загибелі, а в основі поділу людської цивілізації на аграрну, індустріальну, постіндустріальну цивілізації покладений критерій розвитку окремих продуктивних сил. Подібна зміна парадигми пояснюється тим, що відмінності між цивілізаціями не просто реальні, вони – найбільш суттєві. Цивілізації відрізняються історією, мовою, традиціями, релігією, культурою. “Надбудовні”, цивілізаційні чинники – історія, політика, менталітет населення, соціокультурні традиції, національні особливості є ключовими детермінантами соціально-економічного розвитку, особливо перехідних економік, коли “старі” соціально-економічні відносини вже не діють (або діють слабо), а “нові” ще не набули вирішального значення, хоча культурні особливості та відмінності менш піддаються змінам, чим економічні та політичні, тому їх складніше мінімізувати та розв’язати.

Звичайно, прихильники класичного методу дослідження критикують цивілізаційний підхід за відсутність комплексності, оскільки щодо категорій “форма” і “зміст” він лише частково охоплює природу економічної системи та соціально-економічних відносин; за ігнорування вимог системно-структурного аналізу; за абстрагування щодо таких категорій діалектики, як “сутність” і “явище” від законів розвитку цілісної економічної системи в процесі її еволюції, передусім від законів відносин економічної власності, а значить акцентуації на зовнішніх, поверхневих формах зв’язку на рівні явища, а отже, вияву сутності; за відсутність пояснень щодо таких явищ як бідність та багатство, економічні кризи та масове безробіття тощо [17, с. 533-534].

Це пояснюється скоріше традиціями класичної версії політичної економії, в якій надбудова займає виключно підпорядковане місце щодо базису – виробничих відносин. Трендом сучасної економічної науки є визнання якщо не домінування неекономічних факторів економічного розвитку, то принаймні їх рівноважного, рівноцінного впливу на суспільний розвиток. Доведено, що цивілізаційні відмінності більш фундаментальні, ніж відмінності між політичними ідеологіями та політичними режимами. Звичайно це не обов’язково передбачає конфлікт та насильство, але

найбільш кровопролитні конфлікти породжувались саме відмінностями між цивілізаціями. Проте взаємодія між народами різних цивілізацій посилюється, що призводить до зростання цивілізаційної самосвідомості, поглиблення розуміння відмінностей між цивілізаціями та спільнотами в межах цивілізації. Посилення цивілізаційної самосвідомості загострює ті суперечності та ворожості, які сприймаються як результат історичного розвитку. Виникаючі національно-специфічні елементи культури заповнюються переважно релігією, причому в більшості випадків у формі фундаменталістських рухів.

Методологія глобальної політичної економії побудована на принципах системного аналізу, який інтегрує різні аналітичні методи, в тому числі інституціональні та не обмежується лише формаційними методами, включаючи метод геополітичного аналізу (що дозволяє враховувати вплив кліматичних умов, особливостей ландшафту, величини території та її геополітичного стану на економіку та господарство країни); історико-філософський метод (поєднання історичного аналізу з філософським осмисленням економіки та рухом всього національного господарства); цивілізаційний метод (що дозволяє враховувати вплив на економіку соціокультурних факторів, а також відповідних інститутів). “Не варто протиставляти цивілізаційний підхід формаційному, а розглядати їх в діалектичній єдності. Цивілізаційний підхід знаходиться у відношенні доповнення до формаційного (назвемо це принципом цивілізаційно-формаційної доповнюваності)” [18, с.211]. Саме цивілізаційна своєрідність господарського життя в різних країнах та національна специфіка економічних відносин в своїй сукупності та різноманітності безпосередньо взаємодіють в економіці. Відповідно, на глобальний розвиток впливають історично стійкі елементи, що існують в основі кожної моделі господарювання (домінуючі форми власності, ключові економічні інститути, роль держави в економіці, базові цінності, що лежать в основі господарських архетипів, що склалися історично) та соціокультурні фактори – переконання, ціннісні орієнтації, національні стилі управління та підприємництва.

Сучасна політична економія не може залишити поза увагою і кардинальні зміни в структурі суспільного продукту: у доіндустріальному суспільстві переважала сільськогосподарська продукція, в індустріальному – промислові продукти, в сучасній розвинутій економіці домінують послуги, інформаційне виробництво взагалі передбачає поєднання інформаційного продукту та послуг. Крім того, унікальність інформації як блага, що може бути всезагальною власністю (в процесі трансляції інформації, її обміну, ніхто нічого не втрачає, а всі тільки збагачуються інформацією, кожний індивід стає її власником), яка дозволяє поєднати індивідуальну та суспільну власність, є властивістю, яку не можна побачити та навіть уявити в матеріальних благах. Поява інформації як нового фактору виробництва означає формування нової економічної структури, що вимагає адекватного регулювання. Проте сьогодні економічні відносини з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання, регулюються, виходячи з традиційних уявлень, сформованих в умовах індустріально-ринкового господарства.

Незважаючи на різноманіття економічних суб'єктів в сучасній глобальній економіці, різнополярності їх інтересів, глобальна політична економія побудована на визнанні першочерговості національно-державного рівня у формуванні економічних

відносин та процесу відтворення, домінування національних інтересів в процесі прийняття господарських рішень, обумовленості загальносвітового розвитку ефективністю та спрямованістю національних ринків з їх економіко-правовими інститутами та інструментарієм. Хоча складність полягає у суперечності між класичними державними інтересами (які побудовані передусім на ієрархічності відносин) та “новими глобальними інтересами” (свобода та необмеженість в усіх сферах суспільного життя), необхідністю регулювання міжнародних законів, налагодження та підтримки функціональних можливостей національних та транснаціональних комунікативних мереж та неспроможністю держави швидко реагувати на зміни зовнішнього середовища та внутрішніх потреб.

Крім того, ТНК, які сьогодні у впливі на світову економіку вийшли на перший план, власні інтереси ставлять вище за державні, тому роль національних держав слабшає і частина функцій переходить до різних наддержавних організацій та об'єднань.

Отже, глобальна політична економія – наука, що вивчає теоретичні проблеми суспільного виробництва в умовах глобалізації, досліджує тенденції та закономірності розвитку світового господарства за умов посилення процесів інтеграції та інтернаціоналізації, аналізує з політико-економічної точки зору глобальне економічне середовище.

Основною задачею глобальної політичної економії на сучасному етапі є, на наш погляд, вивчення особливостей національного відтворення, але принциповим є оновлення методології дослідження, оскільки механістичне використання інструментарію класичної політекономії в умовах глобального розвитку, формальний “перенос” об'єктивних для національної індустріальної економіки закономірностей та тенденцій функціонування економічної системи на глобальне світове господарство, є вкрай неефективним.

Можемо констатувати, що система економічних інтересів в наш час суттєво ускладнюється: приватні економічні інтереси проявляються однаково на всіх рівнях, але національні інтереси, державні інтереси, інтереси транснаціональних суб'єктів та міжнародних організацій мають різні прояви. Хоча на глобальний розвиток впливають, звичайно, як історично стійкі елементи, що існують в основі кожної моделі господарювання (домінуючі форми власності, ключові економічні інститути, роль держави в економіці, базові цінності, що лежать в основі господарських архетипів, що склалися історично), так соціокультурні фактори – переконання, ціннісні орієнтації, національні стилі управління та підприємництва. Тому предметом глобальної політичної економії залишається вивчення відносин між людьми в процесі соціально-економічної взаємодії, проте з обов'язковим врахуванням усіх змін, притаманних глобальній економіці.

Використані джерела:

1. Гальчинський А. С. Політична нооекономіка: начала оновленої парадигми економічних знань. – К. : Либідь, 2013. – 470 с.
2. Гловели Г. Политэкономия в широком смысле: элементы институционализма и утопизма / Г. Гловели // Вопросы экономики. – 2010. – № 10.
3. Грищенко А. А. Політична економія: актуалізація проблематики, методологічний потенціал і сполученість з інституціоналізмом / А. А. Грищенко // Економічна теорія. – 2012. – № 1. – С. 5-20.

4. *Зайцев Ю. К.* Субстантивістська школа, або політична економія Карла Поланьї, та її місце у пізнанні природи сучасних чинників економічного розвитку / Ю. К. Зайцев // Україна: аспекти праці. (Науково-економічний та суспільно-політичний журнал). – 2011. – № 4.
5. *Пороховский А. А.* Политическая экономия – основа и стержень экономической теории / А. А. Пороховский // Экономист. – 2012. – № 1. – С. 72-73.
6. *Иноземцев В. Л.* На рубеже эпох. Экономические тенденции и их неэкономические следствия / В. Л. Иноземцев. – М. : ЗАО “Издательство “Экономика”, 2003.
7. *Поручник А. М.* Національний інтерес України: економічна самодостатність у глобальному вимірі : монографія. – К. : КНЕУ, 2008.
8. *Фукуяма Ф.* Конец истории и последний человек / Фрэнсис Фукуяма ; пер. с англ. М. Б. Левина. – М. : АСТ: Ермак, 2005.
9. *Чухно А. А.* Вибрані праці : у 2 т. / [передм. Л. В. Губерського, Т. І. Єфименко] ; Держ. навч.-наук. установа Акад. фін. упр.”. – К. : ДННУ “Акад. фін. упр.”; Т. 2. – 2012. – 478 с.
10. *Hettne B.* Introduction: Towards an International Political Economy of Development // The European Journal of Development Research. – 1995. – V. 4. – № 1.
11. *Зайцев Ю. К.* Сучасна політична економія (проблеми та інституціональне поле предмета і методології досліджень) : навч. посіб. / Ю. К. Зайцев, В. С. Савчук. – К. : КНЕУ, 2011.
12. *O'Brien R. And Williams M.* Global Political Economy. Evolution and Dynamics. – New York, 2004.
13. *Dawson M., Foster J.* Virtual Capitalism: the Political Economy of the Information Highway // Monthly Review. 1996/ V.48. – № 3.
14. *Гилтин Р.* Глобальная политическая экономика: Понимание международного экономического порядка. – М. : Знание, 2006.
15. *Гесць В. М., Гриценко А. А.* Політекономічні й інституційні засади справедливості та усталеності соціально-економічного розвитку // Європейський вектор економічного розвитку. – 2012. – № 2(13). – С. 41-47.
16. *Гельвановский М. И.* Философия хозяйства и конкурентоспособность // Экономическая теория на пороге XXI века. – 6. – В 2-х книгах / под ред. Ю. М. Осипова и др. – М., 2002.
17. Економічний енциклопедичний словник. – У 2 т. – Т. 2. / за ред. С. В. Мочерного. – Львів : Світ, 2006.
18. *Субетто А. И.* Экономические законы развития России, или Самоидентификация “российского разума” // Философия хозяйства. – 2003. – № 6. – С. 202-220.
19. Глобальное экономическое развитие: тенденции, асимметрии, регулирование : монография / под научной редакцией проф. Д. Лукьяненко, А. Поручника, В. Колесова. – Киев, 2013.

Кудинова А. В. Глобальная политическая экономия: предмет, задание, методология.

Статья посвящена проблеме формирования современного направления политической экономики, а именно глобальной политэкономии, определению ее содержания, предмета, ключевых заданий как обществоведческой науки, а также основных принципов глобальной политической экономики.

Ключевые слова: интернационализация, глобальная политическая экономия, глобализация.

Kudinova A. V. Global political economy: the subject, objectives, methodology.

The article is dedicated to the problem of modern trend in political economy, global political economy, to its content, subject, key tasks as for social science, and key principles of global political economy.

Keywords: internationalization, global political economy, globalization.